

Osobne miejsce w opisie gminy zajmują sprawy ruchu ludowego w dwudziestolecie, czasy okupacji – zagłady Żydów, walk partyzanckich, katastrofy w Dąbrach, gdzie w zasadzce zginęło siedemnastu partyzantów. To ciągle żywa pamięć we wsiach gminy – najnowsza jej historia. Wolno mi do niej dołożyć prywatne przypomnienie. Dzień wcześniej przed tragedią, mały chłopiec, zostałem wysłany przez Matkę do Ciężkowic – zapewne po sól lub mydło. Wracalem górną drogą przez lasy i schowany w zaroślach zobaczyłem maszerujący oddział uzbrojonych Niemców. Powiedziałem o tym w domu. Nauczyciel, Kazimierz Kędzior, który u nas mieszkał, związany z konspiracją, zaopatrzył się w pismo kierowniczkę szkoły upoważniające go do starań o opał u gajowego. Wcześniej rano poszedł – prawdopodobnie na Gąsiory (osiedle na pograniczu Turzy i Rzepiennika Biskupiego), gdzie stacjonował inny oddział tej samej grupy partyzanckiej. Czy już oddziału nie było? Dlaczego nie pośpieszyli z pomocą? Kędzior został przechwycony przez Niemców (uratowało go owo zaświadczenie), to on kopał dół dla zabitych, był świadkiem dobijania rannych, wynosił opalone ciała z pogorzelska. Kim był w ruchu partyzanckim? W sierpniu 1944 (nauczycielskie wakacje!) wziął udział w powstaniu warszawskim. Zaraz po wojnie uciekał przed aresztowaniem na „ziemie odzyskane”, gdzieś w okolicy Ławy. Po latach odwiedził kilkakrotnie Ojca, z którym się przyjaźnił. Przy remoncie domu w jego pokoju odnaleźliśmy skrytkę z partyzanckimi zdjęciami. Z powstania warszawskiego czy z okolicznych oddziałów? Zabrał je uszczęśliwiony... Partyzant uratowany od zagłady w Dąbrach, podleczonej w Gorlicach, zgłosił się u Kędziora; ukrywał się na strychu w naszym domu. Dowożono nawet lekarza z zawiązanymi oczyma, aby nie musiał pamiętać miejsca wizyty.

Czesław Dudka jest znakomitym kronikarzem, dopowiadam tylko zapamiętane szczegóły, które niczego nie zmieniają w jego relacji. Dużo się z jego książek dowiedziałem. Mała historia bywa nawet ciekawsza od wielkiej, w której królują przyciężkie uogólnienia – mówi o ludziach, a nie o „procesach”.

Mariusz Nowak
Gmina Kije

Andrzej Dziubiński,
Józef Kudasiwicz,
Lech Stępkowski,
*Słownik historyczno-geograficzny
gminy Kije, Pińczów 2004, 47 s.*

Od kilku lat obserwujemy dużą aktywność popularyzatorską wiedzy o regionie jakie prowadzi środowisko miłośników Ponidzia. Uzewnętrzniło się to zorganizowaniem cyklu sesji naukowych, poświęconych dziejom ziemi pińczowskiej, które przyciągnęły zainteresowanie lokalnej opinii publicznej¹. Ponadto regionaliści współpracujący ze

¹ Por. m.in.: *Pińczowskie spotkania historyczne*, Pińczów 1997; *Pińczów za panowania pińczowskiej linii Oleśnickich. Materiały sesji naukowej, 24 lutego 1997 r.*, Pińczów 1997; *Pińczów w XIX stuleciu : materiały z sesji naukowej 22 lutego 1999 r.*, Pińczów 1999; *Z dziejów społeczności żydowskiej w Pińczowie. Materiały sesji naukowej, 26 lutego 2001 r.*, Pińczów 2002.

świętokrzyskim środowiskiem historycznym opublikowali cały szereg prac, odnoszących się do różnych aspektów przeszłości tego terenu².

W powyższy trend wpisuje się opublikowana w 2004 r. praca pt.: *Słownik historyczno-geograficzny gminy Kije*. Jej wydanie zbiegło się w czasie z uroczystościami nadania jej herbu, które miały miejsce w połowie ubiegłego roku. Praca uświetniła zatem to niezwykle ważne wydarzenie w dziejach miejscowej społeczności. Dlatego też w zamierzeniach autorów ma ona stanowić nie tylko prezentację historii miejscowości oraz mieszkańców tego terytorium. Bogatą przeszłość gminy Kije połączono z ukazaniem jej obecnych osiągnięć w dziedzinie społecznej, gospodarczej i kulturalnej.

Symptomatycznym zjawiskiem może być fakt, iż powstała ona jako efekt współpracy popularyzatorów i miłośników Ponidzia z kieleckimi oraz lubelskimi naukowcami. Kręgi regionalistów reprezentuje bowiem mgr Andrzej Dziubiński, wychowawca i nauczyciel historii w Szkole Podstawowej w Pińczowie, autor kilku prac dotyczących ziemi pińczowskiej³. Współpracowali z nim: dr Lech Stępkowski, związany z Akademią Świętokrzyską w Kielcach oraz ks. prof. dr hab. Józef Kudasiewicz, wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Dzieje jednostki administracyjnej, jaką jest gmina Kije, nie były do tej pory obiektem odrębnych badań naukowych. Natomiast pewne ustalenia zostały już poczynione w stosunku do historii poszczególnych miejscowości tego terenu. Dotychczasowa historiografia stosunkowo najwięcej miejsca poświęciła miejscowościom: Kije, Czechów, Hajdaszek i Kliszów⁴.

Pod względem konstrukcyjnym publikacja składa się z czterech części. W pierwszej, przygotowanej przez L. Stępkowskiego, zawarto opis herbu gminy wraz z szerokim uzasadnieniem historycznym (jego osobie powierzono bowiem opracowanie powyższego projektu). Kije – nie będące w przeszłości osadą miejską – nie posiadały udokumentowanej tradycji heraldycznej.

² Np. A. Dziubiński, *Przechadzka po Pińczowie i okolicy*, Pińczów 1999; J. Górecki, *Sławne i znane postacie w dziejach Pińczowa*, Pińczów 1999; *Z przeszłości administracyjnej Pińczowa i regionu*, pod red. K. Słoniny, Pińczów 2001; *Pińczowskie różności: legendy i tradycje, herby i przysłowia, toponimia i ulice, ciekawostki*, Pińczów 2000; A. Kozera, *Republika Pińczowska 1944*, Kielce 2002.

³ Ibidem.

⁴ Zob. m.in.: J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Pińczowskim, Skalbmierskim i Wiślickim*, Mariówka 1927; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. III: *Województwo kieleckie*, pod red. J. Łozińskiego, B. Wolffa. Z. 9: *Powiat Pińczów*, Warszawa 1961; E. Wiśniewski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965; M. Wagner, *Kliszów 1702*, Warszawa 1994; D. Olszewski, E. Wiśniewski, *Parafia Kije. Zarys dziejów*, Kielce 1993; *Świętokrzyski album*, pod red. R. Mirowskiego, cz. I, Kielce 2000; K. Ryszewska, *Z badań archeologicznych na Kielecczyźnie w XIX wieku*, „Rocznik Świętokrzyski” 2002, t. XXVII, s. 27–39; D. Olszewski, *ksiądz Władysław Siarkowski oraz duszpasterze parafii Kije i parafii Pińczów (1877-1901)*, [w:] *Ks. Władysław Siarkowski. Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pińczowa*, do druku przygotowali K. Bracha, B. Wojciechowska i L. Michalska-Bracha, Kielce 2003, s. 9–15.

Studium L. Stępkowskiego stanowi przyczynek do prezentacji bogatej przeszłości historycznej osady oraz sąsiednich miejscowości. Wskażmy, iż inspiracji w poszukiwaniu symbolu dla gminy poszukiwał on w heraldyce lokalnych rodów rycerskich. Badania L. Stępkowskiego wykazały, iż jednym z najbardziej znanych i zasłużonych w dziejach ziemi kijskiej był ród Jelitczyków⁵. To właśnie składowe herbu Jelita stały się podstawą propozycji wizerunku godła gminy, tj. trzech kopii ze złotymi grotami w roztrój, środkowa w słupek na opak, boczne na ukos grotami do góry⁶. Nowymi elementami, które miały odróżniać go – od miast, korzystających w całości lub w części z symboliki herbu Jelita – było wprowadzenie zielonej barwy tarczy⁷. Dodano także inicjały G K – Gmina Kije, co ostatecznie zalicza go do grupy tzw. herbów częściowo mówiących.

W konkluzji nad omawianą tematyką należy wskazać, iż projekt autorstwa L. Stępkowskiego – przyjęty przez władze gminne – niezwykle celnie oddaje dziedzictwo kulturowe regionu. Wpisuje się także w zjawisko charakterystyczne dla ziem między Wisłą a Pilicą, gdzie szereg ośrodków (np. Białaczów, Kielce, Końskie, Radom i Szydłowiec) posiadają herby mówione. Jednocześnie powyższy herb doskonale odzwierciedla – wyraźne na terenie województwa świętokrzyskiego – zjawisko posiadania przez szereg miast i gmin tzw. herbów rycerskich⁸. W części dotyczy ona sąsiadującym z Kijami, ośrodkom i jednostkom administracyjnym. Tym samym niezwykle trafnie herb omawianej gminy, wkomponowuje się w heraldykę samorządową ziemi pińczowskiej i całego regionu Ponidzia⁹.

Część druga pracy została przygotowana przez A. Dziubińskiego. Stanowi ona prezentację poszczególnych miejscowości, leżących na terenie gminy. Są to: Kije, Borczyn, Czechów, Gartatowice, Górki, Hajdaszek, Janów, Kliszów, Kokot, Lipnik, Rębów, Samostrzałów, Stawiany, Umianowice, Wierzbica, Włoszczowice, Wymysłów, Wola Żydowska i Żydówek. Oparciem dla tej pracy były monografie historyczne, literatura wspomnieniowa, prasa oraz dokumenty archiwalne. Autor przyjął przejrzysty i czytelny układ każdego hasła; przedstawia w nim przeszłość historyczną miejscowości, wykazując

⁵ Powyższe ustalenia korespondują z ustaleniami F. Piekoskiego, *Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899, s. 67–68.

⁶ Podkreślamy, iż powyższe elementy funkcjonują w godłach miejscowości, które wchodziły w skład ordynacji zamojskiej, należącej do rodu Zamoyskich herbu Jelita. Por. np. godła Tomaszowa Lubelskiego, Kraśnika, Zamościa, Zwierzynca. Por. M. Kozacka, *Poczet ordynatów Zamoyskich*, Warszawa 2002; S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1990, s. 71–72.

⁷ Barwa zielona odzwierciedla charakter geograficzny, gospodarczy tego terenu. Ponadto powyższy element nie został do tej pory użyty w żadnej odmianie tego herbu. Zielień jest bowiem symbolem bogactwa, płodności przyrody oraz dostatku. O znaczeniu barwy w heraldyce: por. S. Mikulicki, *Barwa w heraldyce średniowiecznej*, cz.1, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” 1928/1929, t. IX, s. 191–250.

⁸ Dotyczy to np. Staszowa, Jędrzejowa czy Pińczowa. Por. J. Michta, *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004, s. 15–24, 65–76, 93–103.

⁹ Ibidem, s. 65–76.

także silne związki kulturowe z innymi terenami Małopolski. Większość ośrodków posiada bowiem udokumentowaną ciągłość osadnictwa, datującą się od czasów rozkwitu (Kije, Czechów, Żydówek) lub schyłku średniowiecza (Borczyń, Wola Żydowska). Złożona przeszłość miejscowości, leżących na terenie obecnej gminy Kije, A. Dziubiński podkreślił faktem, iż wielokrotnie zmieniały one swój status prawny. Część z nich była bowiem pierwotnie własnością książęcą, która w okresie rozkwitu średniowiecza stała się uposażeniem kościołów parafialnych i zakonów (np. Umianowice, Samostrzałów, Żydówek) lub przeszła w ręce rycerstwa (m.in. Kliszów, Kokot, Rębów). Pozostałe ośrodki zostały założone w okresie XVI–XIX wieku, będąc posiadłościami szlacheckimi (Gołuchów, Górki, Hajdaszek) lub osadami wyodrębnionymi z dóbr ziemskich (Janów, Wymysłów).

Wartość opracowanych przez autora haseł wynika z wszechstronnej prezentacji przemian stosunków własnościowych, społecznych oraz gospodarczych na terenie omawianych miejscowości, dokonujących się w kolejnych epokach historycznych. A. Dziubiński uwzględnił także kwestie ich przynależności do sieci parafialnej diecezji krakowskiej. Tamtejsze kościoły farne oraz obiekty im towarzyszące (dzwonnice, szpitale, przytułki dla ubogich, plebanie itp.), wpisywały się bowiem w krajobraz kulturowy, otaczającego gminę regionu Poniądzia. Ten aspekt wzmocnił dodatkowo zabieg autora, starającego się wypuklić bogate tradycje historyczne ziemi kijskiej, nierozłącznie związanej z przeszłością Małopolski¹⁰.

Właściwym dopełnieniem każdego z haseł było umieszczenie informacji, dotyczących bieżącej sytuacji demograficznej, gospodarczej omawianej gminy oraz stanu jej infrastruktury oświatowej (tj. sieci szkolnej) i kulturalnej (np. działalność bibliotek publicznych, Ochotniczej Straży Pożarnej, Koła Gospodyń Wiejskich).

Z obowiązku recenzenta należy wskazać na pewne nieścisłości faktograficzne. I tak, w haśle dotyczącym stolicy gminy zamieszczono informację, iż jednym z najstarszych dokumentów świadczących o istnieniu tej osady był dokument księcia Kazimierza Sprawiedliwego. Dotyczył on przeniesienia dziesiętników z Kij do Zagości, datowany na lata 1170–1175 (s. 11). Wydaje się, iż jest to niewłaściwe ujęcie problemu, gdyż autor oparł się na ustaleniach tylko jednej z hipotez, odnoszących się do powyższej kwestii¹¹. W historiografii toczy się bowiem spór, który wskazuje na różne umiejscowienie momentu powstania tego aktu.

W innym miejscu, autor, opisując XIX-wieczne dzieje miejscowości, pisze o sprzedaży w 1874 r. posiadłości kijskich przez dotychczasowych właścicieli, tj. hrabiów Lanckorońskich (s. 12). Czyni to jednak dość ogólnikowo, nie wskazując bowiem

---

¹⁰ Gmina Kije położona w widłach Wisły i Pilicy, przynależy do regionu małopolskiego. Tym samym charakteryzuje się ona wieloma z nim wspólnymi zjawiskami kulturowymi. Zewnętrznym tego dowodem jest budownictwo ludowe oraz ludowa sztuka użytkowa (tkactwo, kowalstwo, stylizacja ubiorów). Por. B. Wojciechowska, *Regionalizacja etnograficzna ziem międzyrzecza Wisły i Pilicy*, [w:] *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?*, pod red. J. Wijacki, Kielce 2001, s. 97–112.

¹¹ A. Tomaszewski, *Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 1974, s. 70.

konkretnego przedstawiciela tego rodu oraz osoby ich nabywcy¹². Ponadto, wspominając o kijskich dobrach Lanckorońskich, nie wskazał on, jakie folwarki tworzyły powyższą majątność¹³. Z kolei w opisie Umianowic pojawiły się kontrowersyjne dane, dotyczące potyczki oddziału Batalionów Chłopskich z siłami niemieckimi w lipcu 1944 r.¹⁴

Trzecią część pracy stanowią sylwetki współczesnych mieszkańców gminy Kije, których działalność publiczna, wybiega daleko poza jej granice. W prezentowanej publikacji zamieszczono biogramy osób, które w 2004 r. otrzymały prestiżową statuetkę „Józef”. Była ona wyróżnieniem nadanym wówczas przez władze gminy Kije po raz pierwszy, w konkursie „Osobowość Roku”. Byli to: małżeństwo Łuczników, Małgorzata i Ryszard Olejnikowie, wielokrotni medaliści Igrzysk Paraolimpijskich w Atlancie i Sydney oraz znani rzeźbiarze: Dorota Przybysławska-Walijewska i Andrzej Walijewski. Cennym uzupełnieniem tego fragmentu pracy jest wspomnienie o kanclerzu kurii diecezjalnej ks. dr. Janie Kuźmierzu (1946–2004). Ten wybitny duszpasterz, nauczyciel akademicki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, szambelan Jego Świątobliwości Jana Pawła II pochodzi z Woli Żydowskiej. Na zakończenie pracy zawarto wykaz wójtów gminy w latach 1946–2004 oraz aktualny skład Rady Gminy Kije.

Reasumując, warto wskazać na kilka kwestii. Przede wszystkim zauważmy, iż jest to pierwsza publikacja dotycząca gminy Kije. Jak podkreślił Krzysztof Słonina, znany regionalista a obecnie wójt gminy Kije, powyższa praca to „krótki opis gminy Kije przygotowany z myślą o prezentacji gminy i jej mieszkańców” [s. 5]. Walor popularyzatorski został osiągnięty, gdyż powstanie tej pracy odpowiadało zapotrzebowaniu i zainteresowaniu społeczności lokalnej. Dowodem było poparcie tej inicjatywy przez władze lokalne oraz także miejscowych działaczy społecznych i gospodarczych.

Podkreślimy, iż forma przekazu jak i różnorodność prezentowanej problematyki stanowi o atrakcyjności pracy, która zapewne spotka się z zainteresowaniem młodzieży

¹² Dokonał tego przedstawiciel tzw. linii galicyjskiej, hr. Karol Antoni (1848–1933), syn Kazimierza (1802–1874), właściciela Chodorowa, Komarna, Rozdołów i Wodzisławia. Zachowane źródła wskazują, iż w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XIX w. Kije były dobrami, należącymi do niejakiego Freimana, a następnie do Konstantego Górskiego. Zob. T. L e n c z e w s k i, *Genealogie rodów utytułowanych w Polsce*, t. I, Warszawa 1995, s. 136; M. N o w a k, *Zygmunt Wielopolski – przedstawiciel kieleckiego ziemiaństwa w Towarzystwie Kredytowym Ziemi Kieleckiej (1876–1898)*, „Studia Kieleckie. Seria historyczna”, Kielce 1998, nr 3, s. 40.

¹³ W czasach Kazimierza Lanckorońskiego, Kije wraz z Kliszowem, Hajdaszkiem, Ręborem, Borczynem, Kokotem, Wierzbicą, Górkami i Lipnikami wchodziły w skład dóbr motkowskich. W 1874 r. wydzielono dobra Kije z folwarkami: Górkami, Kije, Lipnik i Wierzbica o łącznej powierzchni 980 mórg. Por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. S u l i m i e r s k i e g o, B. C h l e b o w s k i e g o i W. W a l e w s k i e g o, t. IV, Warszawa 1883, s. 59–60.

¹⁴ Wynika to z faktu, iż w literaturze, starcie polskich sił partyzanckich z hitlerowskim Wehrmahtem i żandarmerią jest opisywane jako bój pod Hajdaszkiem. Autor natomiast wskazał jednoznacznie, iż miało to miejsce pod Umianowicami; wydaje się, iż należało zatem precyzyjniej określić przestrzeń powyższych wydarzeń. Por. J. G m i t r u k, J. N o w a k, P. M a t u s a k, *Kalendarium walk Batalionów Chłopskich*, Warszawa 1982, s. 183.

akademickiej oraz czytelnika nie tylko ziemi kijskiej. Słownik może także stanowić istotną pomoc w realizacji programu edukacji regionalnej w szkole podstawowej czy średniej. Waler ten jest podkreślany szerokim wykorzystaniem przez autorów materiału źródłowego oraz najnowszego stanu badań historycznych. Dużą rolę spełnia także komunikatywność pracy, która opiera się na graficznej prezentacji godła, flagi oraz mapy gminy Kije.

Omawiany słownik należy uznać za wstęp do dalszych prac, mających za cel, przygotowanie monografii traktującej o przeszłości tego terenu. Natomiast fragment książki dotyczący współczesnych, wybitnych mieszkańców tego obszaru mógłby być przyczynkiem do podjęcia pracy nad słownikiem biograficznym, obejmującym terytorialnie nie tylko gminę Kije lecz całą ziemię pińczowską. Pod względem formuły mógłby analizować dokonania osób, działających publicznie na tym terenie oraz związanych z nim swym pochodzeniem¹⁵.

Liczne przykłady tego typu publikacji, ukazujących historię kilku gmin województwa świętokrzyskiego, mogą wskazywać na możliwość osiągnięcia w tej mierze wymiernych wyników¹⁶. Gratulując miłośnikom ziemi kijskiej i regionu Poniądza przygotowania interesującej publikacji, należy za K. Słoniną wyrazić jednocześnie nadzieję „na życzliwe zainteresowanie Czytelników niniejszym opracowaniem, które być może jest zwiastunem większej pracy o gminie” [s. 5].

---

¹⁵ Powyższą koncepcję przyjął np. quasi-słownik biograficzny: *Znani i nieznanzi ziemi włoszczowskiej* autorstwa T. Stołarskiego, wydany w 2003 r. przez Włoszczowskie Towarzystwo Krzewienia Kultury. Innym przykładem może być: *Opczyński słownik biograficzny*, pod red. K. C a b a n a i Z. S y g u t a, Staszów 2003.

¹⁶ Dotychczas ukazały się m.in. publikacje: *W kaszelańskim Małogoszczu. Monografia historyczno-gospodarcza Małogoszcza i okolicy*, pod red. E. K o s i k a, Małogoszcz 1994; *W królewskich Chęcinach. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Chęciny*, pod red. E. K o s i k a, R. N a d g o w s k i e g o, Kielce 1996; *W Białym Zagłębiu. Historia i dzień dzisiejszy cementowni Nowiny Dyckerhoff*, opr. E. K o s i k, Kielce 1998; *W szlacheckim Piekoszowie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Piekoszów*, pod red. E. K o s i k a, E. N a d g o w s k i e g o, Kielce 1996; *W sarmackim Krasocinie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Krasocin*, pod red. E. K o s i k a, Kielce 1997; *We włościańskim Mniowie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Mniów*, pod red. E. K o s i k a, Kielce 1999; *Morawica. Szkic do portretu gminy*, oprac. D. K o w a l s k a, Morawica 2003.